

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده هنر و معماری، گروه پژوهش هنر

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: پژوهش هنر

عنوان:

بازشناسی انواع تمثیل در قصص و مثل های قرآن کریم

استاد راهنما:

دکتر فاطمه شاهرودی

استاد مشاور:

دکتر محمد حسین همافر

پژوهشگر:

نیلوفر رضازاده

بهار 1390

الله الرحمن الرحيم

تقدیم به:

اساتید محترم.

تشر و قدر دانی:

از کلیه کسانی که مرا در نگارش پایان نامه راهنما بودند، سپاسگزارم.

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب نیلوفر رضازاده دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی **880838663** در رشته پژوهش هنر که در تاریخ **90/3/25** از پایان نامه خود تحت عنوان **بازشناسی انواع تمثیل در قصص و مَثَل های قرآن کریم** با کسب نمره **19** و درجه **عالی** دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

1- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

2- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر در سایر دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

3- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد، مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

4- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: نیلوفر رضازاده

تاریخ و امضا: 90/04/10

بسمه تعالی

در تاریخ 1390/03/25

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم **نیلوفر رضازاده** از پایان نامه خود دفاع نموده و با شماره **19** به عدد و بلحروف **نوزده** و با درجه **عالی** مورد تصویب قرار گرفت.

امضا استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات طرح

	مقدمه	
	بیان مسئله پژوهش.....	
	اهمیت و ضرورت پژوهش	
	اهداف پژوهش.....	
	پرسش‌های پژوهش	
	روش تحقیق	
	جامعه آماری	
	پیشینه پژوهش	
	روش گرد آوری اطلاعات	
	روش تجزیه و تحلیل.....	
	واژگان کلیدی	

فصل دوم: مطالعات نظری

بخش اول: تمثیل

-
.....
-
.....
-
.....
-
.....
-
.....
-
.....
-
.....
-
.....
-
.....

بخش دوم: مَثَل

-
.....
-
.....
-
.....
-
.....

- مَثَل نَزْد اِيرَانِيَان - مَثَل نَزْد اِيرَانِيَان

 مَثَل نَزْد مَلل غَرْب - مَثَل نَزْد مَلل غَرْب

 مَثَل دَر قُرْآن - مَثَل دَر قُرْآن

 اَنْوَاع مَثَل هَاي قُرْآن - اَنْوَاع مَثَل هَاي قُرْآن

 هَدَف از كَارِبْرَد مَثَل دَر آيَات قُرْآن - هَدَف از كَارِبْرَد مَثَل دَر آيَات قُرْآن

 كَلِمَه مَثَل يََا امْثَال دَر آيَات قُرْآن - كَلِمَه مَثَل يََا امْثَال دَر آيَات قُرْآن

 كَلِمَات مَرْتَادِف بَا مَثَل دَر قُرْآن - كَلِمَات مَرْتَادِف بَا مَثَل دَر قُرْآن

 مَعَانِي كَلِمَه مَثَل دَر قُرْآن - مَعَانِي كَلِمَه مَثَل دَر قُرْآن

 ضَرْب المَثَل هَاي اِقْتِبَاس شَدَه از قُرْآن - ضَرْب المَثَل هَاي اِقْتِبَاس شَدَه از قُرْآن

 مَثَل هَاي قُرْآن - مَثَل هَاي قُرْآن

بخش سوم: قصه و داستان

- قِصَّه وَ دَاسْتَان - قِصَّه وَ دَاسْتَان

 تَارِيخْچَه قِصَّه - تَارِيخْچَه قِصَّه

 تَارِيخْچَه قِصَّه بَا تَكِيَه بَر قُرْآن - تَارِيخْچَه قِصَّه بَا تَكِيَه بَر قُرْآن

 تَارِيخْچَه قِصَّه بَا تَكِيَه بَر عِلْم - تَارِيخْچَه قِصَّه بَا تَكِيَه بَر عِلْم

	- علاقه انسان‌ها به قصه
	- قصه در تمدن‌های گذشته
	- قصه در فرهنگ عرب
	- داستان پردازی در ایران
	- عناصر داستان
	- انواع ادبیات داستانی
	- رمان
	- رمان
	- داستان بلند یا رمان کوتاه
	- داستان کوتاه
	- داستانک
	- حکایت
	- نمایش نامه
	- قصه در قرآن
	- قصه‌های قرآن واقعیت یا افسانه؟

- -
- - - نیکوترین قصه در قرآن
- -
- - - علل استفاده قرآن از قصه
- -
- - - موضوع قصه‌های قرآن
- -
- - - ویژگی‌های داستان‌های قرآن
- -
- - - پیام قرآنی در راستای هدف سوره
- -
- - - اهداف قصه‌های قرآن
- -
- - - شیوه داستان‌پردازی در قرآن
- -
- - - پدیده تکرار در قصص قرآن
- -
- - - روش‌های ارائه داستان در قرآن
- -
- - - انواع ادبیات داستانی در قصه‌های قرآن
- -
- - - عناصر ادبی در داستان‌های قرآن
- -

بخش چهارم: داستان‌های قرآن

- - - داستان‌های قرآن
- - - بلعم باعورا
- -

- صادق بودن رؤیای رسول خدا ﷺ درباره فتح مکه

 اصحاب السبت

 رؤیای پیامبر اکرم ﷺ

 اصحاب الحجر (قوم ثمود و صالح)

 جنگ بدر

 جنگ احد

 جنگ حنین

 مور و سلیمان ع

 هدهد و سلیمان ع و دعوت سلیمان ع از بلقیس ملکه سبا

 عصای سلیمان ع و موریانه

 داستان مرگ غزیر پیامبر ع

 یقین حضرت ابراهیم ع به روز حشر با کشتن چهار پرنده

 ليله المیت و رفتن پیامبر اکرم ﷺ به غار نثر

 ماجرای ابرهه و اصحاب فیل

- اصحاب كهف - -
- هابيل و قابيل و كلاغ معلم - -
- بلعيده شدن حضرت يونس e_7 توسط ماهي - -
- گاو بني اسرائيل - -
- تبديل عصاي موسي e_7 به اژدها - -
- تبديل پرنده گلي به پرنده واقعي - -
- روياي حضرت ابراهيم e_7 در مورد ذبح حضرت اسماعيل e_7 - -
- نُ معجزه حضرت موسي e_7 - -
- موسي e_7 و خضر e_7 - -
- روياي حضرت يوسف e_7 - -
- روياي دو تن از زندانيان - -
- روياي فرعون مصر - -

فصل سوم: تجزيه و تحليل

- تجزيه و تحليل - -
- تجزيه و تحليل مَكّ ها و قصه هاي قرآن از نظر ساختار در انواع تمثيل ... - -

.....

تجزیه و تحلیل مَثَها و قصه های قرآن از نظر محتوی در انواع تمثیل ..

.....

حماسه تمثیلی

.....

طنز تمثیلی

.....

فصل چهارم: نتایج و پیشنهادات

نتیجه گیری

.....

.....

پیشنهادات

.....

.....

فهرست منابع

.....

چکیده انگلیسی

.....

فهرست جداول

عنوان

صفحه

جدول شرح مثل های قرآن با ترتیب موضوعات مشترک

.....

جدول داستان های قرآن

.....

جدول فراوانی موضوع مَثَل ها	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ -
جدول فراوانی مَثَل ها در سوره ها	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ -

فصل اول

کلیات طرح

مقدمه - ۱۳۸۷ - ۱۳۸۸

ادبیات یکی از هفت هنر محسوب می شود که رابطه نزدیکی با هنرهای دیگر داشته و اهمیت و نقش آن در هنرهای همچون موسیقی، نقاشی، خوشنویسی، نمایش و ... انکار ناپذیر است.

”ادبیات فارسی از هنرهایی است که در طول تاریخ مخاطبان بسیاری را به خود اختصاص داده است. [...] این هنر متعالی زمانی جلوه گری می کند که با هنرهایی چون موسیقی، نقاشی، خوشنویسی، نمایش و ... ترکیب می شود. موسیقی ایرانی همیشه با شعر و آواز همراه بوده است؛ شاهکارهای نقاشی ایرانی، از شاهکارهای ادب فارسی الهام گرفته است. خوشنویسان کاتب، عمده ترین توجه خود را به کتابت آثار ادبی معطوف داشته، گاه، خود نیز در زمره شاعران و نویسندگان بوده اند. [...] همه این موارد، نشان از اتحاد روحی و پیکری ادبیات فارسی با هنرهای دیگر دارد.“ (پارسا نسب، 1387، 1-2)

قرآن، آخرین معجزه مشهود و باقی در دست بشر، شاهکاری ادبی - هنری است که بعد از چهارده قرن هنوز کسی نتوانسته یک آیه شبیه آن بیاورد. حضرت علی ع بزرگ عالمان فصاحت و بلاغت در سخن، با اثر گران سنگ خود نهج البلاغه که از کودکی نیز در کنار پیامبر اکرم ص با قرآن مأنوس بوده هم نمی تواند یک آیه شبیه قرآن بیاورد. همه دانشمندان، عالمان و ادیبان اعتراف می کنند که قرآن سخن عادی و بشری نبوده و دارای اعجاز می باشد. قرآن هم در صورت و هم در محتوا دارای اعجاز است. قرآن سبک ویژه ای دارد، نه نثر است و نه شعر. شعر نیست چون وزن و قافیه ندارد و عنصر تخیل در آن راه ندارد و همچون اشعار دارای تشبیه های مبالغه آمیز نیست، و نثر نیست چون می توان آن را با آهنگ قرائت کرد، در صورتی که هیچ نثری را نمی توان آهنگین خواند، و تنها کتابی که می توان آن را آهنگین قرائت کرد قرآن است. (مطهری، 1383، 213)

قرآن، هنر و ادب را برای بیان مقاصد خ و د به خدمت گرفته است و حقایق زندگی، تعالیم اخلاقی، تربیتی و ... را به صورت مستقیم و یا با زبان ادبی و هنری در قالب صور خیال (تشبیه، استعاره، کنایه، مجاز، تمثیل و ...) و داستان بیان نموده است. برای مثال خداوند برای عبرت کسانی که با داشتن دانش و حکمت و برخورداری از الطاف الهی به دنبال مادیات و هوا پرستی می روند و در تله شیطان می افتند با بیانی ادبی و در قالب مثل می فرماید: *وَ اتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي ءَاتَيْنَاهُ ءَايَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْعَاوِينَ (175)* *وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصِصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (176)* *سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَ أَنْفُسُهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ (177)* (اعراف 175-177)

حکایت کسی را که آیه های خویش به او تعلیم دادیم و از آن به در شد و شیطان ب دنبال او افتاد و از گمراهان شد برای آن ها بخوان (175) اگر می خواستیم وی را ب وسیله آن آیه ها بلندش می کردیم ولی به زمین گرایید (پستی طلبید و به دنیا میل کرد) و هوس خویش را پیروی کرد، حکایت وی حکایت سگ است که اگر بر او هجوم بری پارس می کند و اگر او را واگذاری پارس می کند. این حکایت قومی است که آیه های ما را تکذیب کرده اند پس این خبر را بخوان شاید آن ها اندیشه کنند (176) چه بد است صفت قومی که آیه های ما را دروغ شمرده و با خویش ستم می کرده اند. (177)

در واقع قرآن برای درک بهتر آموزه های اخلاقی و معنوی، آن ها را در قالب مَثَل و داستان های تمثیلی که ملموس ترند ریخته تا تاثیر عمیق تری داشته باشد و هر کس با هر میزان درک و فهم آن را دریابد و به کار گیرد.

وجود لطایف و ظرایف ادبی در قرآن و به ه کارگیری صنایع ادبی در آن سبب شد که شعرا و نویسندگان بعد از اسلام به طور کلی تحت تاثیر قرآن قرار گیرند. برای نمونه اشعار مولوی همه برگرفته از قرآن بوده و مفاهیم قرآنی را به صورت نظم آورده است.

بیان مسئله پژوهش

انواع عمده ادبی شامل حماسی، غنایی و نمایشی است. در دوران معاصر داستان بلند، داستان کوتاه، بیوگرافی، مقاله نویسی و ... نیز به آن افزوده شد. داستان، اثری غیر واقعی است که اگر طولانی باشد به آن داستان بلند و اگر کوتاه باشد به آن داستان کوتاه می‌گویند. قرآن نیز از انواع داستان‌های کوتاه و بلند برای بیان نکات لطیف و آموزنده استفاده کرده است. معمولاً به داستان‌های قرآن در لفظ، قصه می‌گویند. به عبارت دیگر منظور از قصه همان داستان است. "قصه یک واژه عربی است و به معنای بیان سخن یا ذکر یک واقعه می‌باشد. [...] قَصَصَ از هم خانواده‌های قصه بوده و معنی سرگذشت، تعقیب و نقل قصه می‌دهد." (رهگذر، 1388، 28)

کلمه قصه در قرآن هم به کار رفته است و داستان حضرت یوسف ع «أَحْسَنَ الْقَصَصِ» یعنی «بهترین قصه» خوانده شده است. قرآن از روش‌های متعدد برای انتقال مفاهیم مختلف و قابل فهم کردن مطالب استفاده کرده که یکی از آن‌ها قصه‌گویی است. در قرآن هر دو نوع قصه یا داستان بلند (حضرت موسی ع ، ...) و کوتاه (اصحاب فیل، ...) وجود دارد، که هیچ‌یک از آن‌ها از نوع داستان‌های تخیلی نمی‌باشند.

"قرآن در سوره آل عمران آیه 59 در باب نصارا که حضرت عیسی ع را پسر خدا می‌دانند، می‌گوید این طور نیست و این قصه دروغ است و مَن لَّكَ عِيسَىٰ هُم مَّن لَّكَ آدَمُ است که از خاک آفریده شد و سپس می‌گوید: «إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ» یعنی همانا این از قصه‌های راست است (در مقابل قصه دروغ)." (شمیسا، 1383، 213)

به جز قصه‌گویی، قرآن از روش‌های دیگری از جمله تمثیل برای بیان مفاهیم استفاده کرده است. علاوه بر تمثیل‌های قرآن، قصه‌های قرآن نیز حقایق اخلاقی و نکات آموزنده را با زبان هنر و بهره‌گیری از تمثیل بیان می‌کنند.

خداوند در سوره عنكبوت آیه 43 می فرماید: "و تلک الامثال نضربها للناس ما یعقلها الا العالمون" و ما این همه مَثَل‌ها می زنیم تا (حقایق) برای مردم روشن شود و (لیکن) به جز مردم دانشمند کسی تعقل در آن نخواهد کرد.

"تمثیل روایتی است که در آن عناصر و عوامل و اعمال و لغات و گاهی زمینه اثر نه تنها به خاطر خود و در معنی خود بلکه برای اهداف و معانی ثانوی بکار می روند. تمثیل یک نوع ادبی نیست بلکه شیوه است و می توان آن را در هر نوع یا شکل ادبی به کار گرفت." (شمیسا، 1383، 217)

داستان های قرآن از نوع قصه های تمثیلی بوده و هر یک به طور غیر مستقیم حامل پیام و نکته ای می باشند، ولی مثل های قرآن به طور مستقیم و موجز به نکته ای اخلاقی اشاره دارند. تمثیل یکی از روش های تصویرسازی و مجسم کردن موضوع است و مخاطب را به تخیل و امی دارد. در باب تمثیل سه دیدگاه کلی وجود دارد: دیدگاه نخست تمثیل را مترادف تشبیه می شمارد و با تعبیر تشبیه تمثیل یا تشبیه تمثیلی از آن یاد می کند. دیدگاه دوم، تمثیل را نوعی مجاز مرکب (استعاره تمثیلیه) به علاقه مشابهت می داند. دیدگاه سوم، تمثیل، داستانی است که پیامی در خود نهفته دارد و به مفهوم مثال داستانی است و بر دو گونه است: یکی بازگویی وقایع تاریخی و دیگری بیان حقایق در قالب مثال. تمثیل از نظر «ساختار» شامل سه نوع اسلوب معادله، حکایت حیوانات^۱، و حکایت انسانی^۲ است و از نظر «محتوی» در پنج گروه تمثیل ساده اخلاقی، تمثیل سیاسی - تاریخی، تمثیل اندیشه، تمثیل رمزی و تمثیل رویا قرار می گیرد. (فتوحی، 1386، 423-425)

برای نمونه در ادبیات فارسی حکایت های کلیله و دمنه از زبان حیوانات بیان شده است و از نظر ساختار جز حکایت حیوانات محسوب می شود. در قرآن نیز در قصه مور و سلیمان، مورچه علاوه بر گفتگو با حضرت سلیمان با مورچگان دیگر هم سخن می گوید و این داستان نیز در زمره حکایت حیوانات قرار می گیرد. مثالی دیگر این که در ادبیات فارسی داستان موش و گربه نوشته عبید زاکانی،

^۱ Fable

^۲ Parable